

Ernest Mandel: Om Pierre Broués ”Trotskij. En biografi”.¹

I

Ofelbarhet existerar inte i denna värld. Trotskij gjorde mer än en gång felaktiga analyser och tog i synnerhet felaktiga politiska beslut, precis som Lenin, Rosa Luxemburg, Engels och Marx före honom. Det fanns sprickor i hans rustning – som hos alla män och kvinnor. Men det var ändå en gyllene rustning som väcker vår beundran. Den kommer att göra det även fortsättningsvis för framtida generationer av aktivister, intellektuella och vanliga läsare. Denna store revolutionär framstår i Broués biografi som en mycket tilltalande, mänsklig person – mycket mer än hur det framställs i legenden från både hans motståndare och ovillkorliga beundrare. Han var inte alls den auktoritära, arroganta, tyranniska ledare som hans vän Lunatjarskij beskriver honom, även om han var en person som blev fullständigt uppslukad av sina olika politiska/organisatoriska projekt. Trotskij var mycket känslig, ofta benägen att kompromissa, och hans reserverade sätt dolde en förmåga att uttrycka djup tillgivenhet. Hans förmåga att kommunicera med jättelika folkmassor nådde höjder som sällan haft sin like under detta århundrade. Men han kunde också få och behålla långvarig vänskap och kärlek, där den mest välkända är Christian Rakovskij.

Liksom alla klassiska marxistiska tänkare begränsades inte hans intressen till politik och ekonomi, utan de var allsidiga. Han var förtjust i litteratur, filosofi, historia, naturvetenskap, militär teori, teknologi, psykologi och konst. En av Marx' latinska favorituttryck ”Jag är människa och inget mänskligt är mig främmande” gällde förvisso Trotskij. En av de mindre uppenbara förtjänsterna med Broués bok är att visa Trotskijs djupa mänsklighet och få läsarna att förstå den.

II

Trotskij var en sämre taktiker och politiker än den födde ledaren Lenin. Lenin var bättre på att samla en bred grupp av kunniga medarbetare kring sig, och bevara deras speciella bidrag men samtidigt inlemma dem i ett alltmer effektivt kollektiv. Det var ett av de grundläggande skälen till Vladimir Iljitjs imponerande framgång att bygga bolsjevikpartiet. Å andra sidan var Trotskij den djärvaste revolutionära teoretiska tänkaren och strategen som arbetarrörelsen frambringat på 1900-talet. Än idag bländas man av hur djupgående analysen är i **Resultat och framtidsutsikter**, som skrevs 1906. Hela vårt århundrades historia finns sammanfattad i denna analys.

Trotskij var den enda marxist som förutsåg att proletariatet, under den ojämna och sammansatta utveckling som imperialismen orsakade, inte skulle komma att leda den första socialistiska revolutionen (vi kan idag säga de första socialistiska revolutionerna) till seger i de mest utvecklade industriländerna, där proletariatet redan var dominerande till antalet och kulturellt starkare än i andra länder. Istället skulle det ske i ett relativt mindre utvecklat land, Ryssland, där proletariatet var mest utvecklat *politiskt*, och där de samhällspolitiska styrkeförhållandena var som mest gynnsamma, i synnerhet på grund av de härskande klassernas svaghet och förfall.

Denna seger skulle släppa lös en internationell revolutionär process som skulle undanröja arbetarrörelsens subjektiva svaghet i de mest utvecklade industriländerna. Och om det inte ägde rum så skulle det bli praktiskt taget omöjligt att behålla den proletära makten i Ryssland. Vi kan alltså se att Trotskij förutsade revolutionens alla framgångar och tragedier under de senaste 70 åren.

Men när det ryska proletariatet förlorade makten efter nederlaget för den första vågen av internationella revolutioner, så tog detta inte formen av att kapitalismen återupprättades utan av att

¹ Pierre Broué, *Trotskij. En biografi*, Carlssons, 2011.

byråkratin övertog makten. Trotskij hade inte förutsett denna variant 1906. Redan 1922 förföljdes både han och Lenin under denna period av detta. Det är därför teorin om ”termidor” dominerade Trotskijns tänkande och handlande under 15 år, om inte ända fram tills han mördades av en stalinistisk agent.²

Men lika lite som förutsägelsen om segern i oktober som han gjorde så tidigt som 1906, och känslan att den permanenta revolutionens strategi har ett allmängiltigt värde för alla underutvecklade länder, så är begreppet termidor bara ett överförande av erfarenheterna från den franska revolutionen på den ryska revolutionen. Detta begrepp har bara en mening inom ramen för den internationalisering av historien och därmed av klasskampen som definitivt inleddes med den imperialistiska epoken.

Den ryska borgarklassens nederlag i inbördeskriget ledde till att den krossades och praktiskt taget undanröjdes. Den kunde inte återvända till makten. De krafter som kunde återinföra kapitalismen skulle bara kunna uppstå ur det nya samhälle som hade skapats av oktoberrevolutionen. De skulle bara kunna segra i förbund med och helt underordnade imperialismen. Men Första världskriget hade inneburit att imperialismen själv gått in i en djup, oåterkallelig kris. Den hotades av återkommande vågor av proletär kamp i de industriellt viktigaste länderna, av svåra ekonomiska kriser, av förvärrade konflikter mellan de imperialistiska länderna och av alltmer omfattande uppror bland de koloniala och halvkoloniala folken.

Ödet för de erövringar som återstod av oktoberrevolutionen var därför med nödvändighet knutna till resultatet av klasskampen – mer exakt alla de samhällspolitiska konflikterna i världsskala. Frågan om termidor är oupplösligt knuten till denna process av världsrevolution och kontrarevolution. Trotskij var praktiskt taget ensam bland de kommunistiska ledarna att så tidigt som 1923 förstå detta. Det är med rätta ett av ledmotiven i Broués bok. Det är också en av orsakerna till att Trotskij under den sista perioden av sitt liv ansåg det vara av avgörande betydelse att bygga den Fjärde internationalen. Icke desto mindre förblev innebörden av och innehållet i det sovjetiska termidor en central fråga under fraktionskampen bland de ryska kommunisterna mellan 1923 och 1933. Jämfört med Deutschers trilogi ger oss Broués bok fler detaljer och en del viktiga slutsatser.

1923 hade Vänsteroppositionen en riktig uppfattning om faran för byråkratisk urartning av partiet och staten. Som Marx och Engels uttryckte det: det fanns en risk för att arbetarklassens heltidsfunktionärer skulle bli deras förtryckare. Det var uppenbarligen just vad som hände och det kan sammanfattas i Trotskijns senare formulering om en politisk expropriering av proletariatet (som ledde till många konsekvenser på det ekonomiska området).

Men denna kontrarevolution var inte en *samhällelig* kontrarevolution och innebar inte att kapitalismen återupprättades, precis som det franska termidor inte innebar att den gamla regimen (den halvfeodala adelns och absolutistiska monarkins makt) återupprättades. *Det var en politisk kontrarevolution på grundval av det samhälle som revolutionen hade skapat.*

I början av oppositionens kamp var inte denna avgörande åtskillnad helt klar för den. Ganska många av dess ledare betraktade termidor och ett återupprättande av kapitalismen som samma sak, eller sammanställde dem åtminstone på ett alltför mekaniskt sätt. Under oppositionens kamp på tre fronter – mot byråkratin, NEP-männen (den nya mellanbourgeoisien i städerna) och kulakfaran – blev Stalins och hans fraktions våldsamma ultravänsteristiska sväng 1929, med tvångskollektiviseringar av jordbruket och en halsbrytande industrialisering, en hård prövning för oppositionen. En del av den, först Pjatakov och sedan Preobrazjenskij, Smilga och Radek, ansåg att svängningen åtminstone delvis bevisade riktigheten i deras teorier. De utnyttjade det för att rättfärdiga sin kapitulation. Andra delar av oppositionen vidhöll de grundläggande proletära, antibyråkratiska och

² Användandet av begreppet ”termidor” syftar på den franska revolutionen 1789, och den månad i den nya franska kalendern då de revolutionära jakobinerna under ledning av Robespierre störtades av en del av den revolutionära rörelsen som var reaktionär men som inte återupprättade den gamla feodala regimen. För övrigt användes denna liknelse och restes dessa farhågor av Lenin före Trotskij – *Socialist Outlooks* not.

internationalistiska orsakerna till kampen mot det termidorianska förfallet, och fortsatte kampen under Trotskijns ledning. Det betydde att de var tvungna att klargöra innehållet i den sovjetiska termidor. Steg för steg tar Broué med oss genom utvecklingen av oppositionens och Trotskijns tänkande i denna fråga. Det är en central del av hans arbete.

Deutschers tveksamma och motsägelsefulla analys av dessa frågor klarar inte en övergripande historisk analys. Hur kan man tala om en ”revolution uppifrån”, som han beskriver tvångskollektiviseringarna, när kontrarevolutionen hade oerhörda framgångar på samhällets alla områden? Trotskij illustrerar detta på ett slående sätt i **Den förrådade revolutionen**, och hans allmänna analys stöds ännu mer av den svidande kritiken av denna period som gjordes under *glasnost* i dagens Sovjetunionen. Den stora utvecklingen av den franska industrin som jakobinerna möjliggjorde inleddes egentligen inte förrän med Konsulatet och Kejsardömet. Men berättigar det att man kallar denna period en ”andra revolution”? Var femårsplanerna ett resultat av oktober eller av stalinismen?

Idag kan vi göra ett slutgiltigt bokslut, och det kvarstår knappast några tvivel. Allt det positiva som byggdes upp under perioden 1929-1939 var ett resultat av oktoberrevolutionen. Men massmorden, svälten, förtrycket, slöseriet och den absurda ojämlikhet som åtföljde detta uppbygge var ett resultat av stalinismen, den byråkratiska diktaturen och den makt som innehades av ett speciellt samhällsskikt. Deutscher underskattade allt detta på ett allvarligt sätt. Proletariatet och de sanna kommunisterna har inget medansvar för alla dessa olyckor. Vi måste bekämpa sådana brott skoningslöst, som Trotskij och trotskisterna gjorde.

Den segerrika politiska kontrarevolutionen i Ryssland kan bara störtas med hjälp av en politisk revolution. Men det har alltid diskuterats om byråkratin kan reformera sig själv. Även i denna fråga har Broué rätt mot Deutscher. De felaktigt definierade ”revolutionerna uppifrån” som till exempel urtypen med kejsar Joseph II i Österrike eller tsar Alexander II:s avskaffande av träldomen i Ryssland kännetecknas av det faktum att de inte i grunden avskaffar alla spår av de utlevade regimerna, som måste undanröjas för att garantera utvecklingen. Sådana ”revolutioner” kan vara radikala. De kan släppa lös avsevärda progressiva krafter. Men deras funktion är att med hjälp av vissa förändringar *förhindra* folkliga revolutioner. Just på grund av att de inte kan vara lika radikala som de verkligt folkliga revolutionerna så kan de på sin höjd hålla tillbaka dessa (ibland kan de till och med underlätta den folkliga revolutionens utveckling). Men i det långa loppet kan de inte stoppa folkliga revolutioner. Det som var sant för Alexander II eller Bismarck kommer i ljuset av historien att visa sig gälla även Chrusjtjov och Gorbatsjov – oavsett hur de skiljer sig från våra historiska exempel.

Det är viktigt att förstå den speciella dialektiken mellan radikala reformer som påbörjas uppifrån och masskampen där nere. Denna dialektik är ännu viktigare och mer speciell i de postkapitalistiska samhällena, där byråkratin *inte* är en klass, till skillnad från adeln vid det österrikiska hovet med sin statsförvaltning, eller de preussiska junkrarna. Denna dialektik är särskilt uttalad i och med det faktum att proletariatet har enorma möjligheter till samhällsekonomisk makt i Sovjetunionen, utan jämförelse med de folkliga klasserna i de samhällen som våra historiska exempel handlar om. Det hade varit av värde om Broué hade klargjort denna punkt.

III

Trots alla sina svagheter hade Deutschers trilogi (som nådde en publik som var betydligt mycket större än Broué någonsin kommer att nå) den historiska förtjänsten att bryta den mur av tystnad och förtal som de stalinistiska och borgerliga historikerna, såväl som alla möjliga sorters medlöpare och opportunisterna, under ett kvarts sekel hade försökt resa kring oktoberrevolutionens ledare och Röda arméns grundare. Den utgjorde en väg till sanningen för hundratusentals läsare utanför den lilla trotskistiska rörelsen, där den givetvis inte var nödvändig. Långt från att, som Broué antyder på ett ställe, vara ett försvar för Stalin, så var den för denna del av världspinionen ett viktigt steg för att göra Stalin begriplig.

Samma kommentar gäller Chrusjtjovs rapport till SUKP:s 20:e kongress. Det vore helt orimligt och historiskt besinningslöst att kalla den ett ”utstuderat försvar av Stalin”. För miljontals kommunister över hela världen utgjorde den slutet på Stalinkulten och inte något raffinerat fortsättande av hans makt. 99% av folk på den tiden betraktade det också så – till och med Stalins starkaste försvarare insåg det.

Broués obefogade och orättvisa försök att systematisera sin kritik av Deutscher faller samman i två kapitel där polemiken är egendomligt frånvarande: kapitlen om 1920-1921, med de talande titlarna ”Revolutionen i kris” och ”Reträtten”. Vi håller helt och hållet med om Broués bedömning av Kronstadthändelserna – den är nyanserad och understöds på ett gediget sätt av dokument ur imperialismens arkiv som Trotskij själv inte var medveten om på den tiden. Men vi tycker att Deutscher förklarar den tragiska roll som år 1921, revolutionens vattendelare, spelade på ett mycket bättre sätt än Broué.

Den historiska bakgrunden är välbekant: katastrofalt minskad produktion; svält; krympande proletariet; efter den kapitalistiska motoffensiven hade den första revolutionära vågen i väst klingat ut; men de vita arméerna hade också besegrats definitivt och den militära interventionen mot Sovjetryssland hade upphört. Det var i detta sammanhang som bolsjevikpartiet, under ledning av Lenin och Trotskij, beslutade om den Nya ekonomiska politiken, organiserade reträtten och tog ställning i Komintern mot den ultravänsteristiska äventyrspolitiken och ”offensivteorin” som fördes fram av Zinovjev och Bucharin. Gentemot den stödde Lenin och Trotskij en enhetsfrontspolitik som gav kommunisterna en linje för massorna och ett sätt att erövra en majoritet innan kampen om makten kunde inledas. Allt detta var logiskt, följdriktigt och grundades på en riktig förståelse av verkligheten, styrkeförhållandena och utvecklingen av situationen. Liksom Deutscher belyser Broué allt detta.

Men samtidigt svängde bolsjevikernas inställning till hur den politiska makten utövades i Ryssland på ett helt oberättigat och ologiskt sätt. Istället för att säga: *”inbördeskriget är slut och klassfienden har fått ett avgörande slag och kommer inte att hämta sig på ett tag, så vi måste på ett avgörande sätt bredda sovjetdemokratin, i synnerhet i partiet, fackföreningarna och sovjeterna”*, så svängde bolsjevikerna till sin stora majoritet, och inklusive Lenin och Trotskij, åt helt motsatt håll, och sa: *”eftersom inbördeskriget är slut så kommer proletariatets politiska energi och dynamik, liksom dess idealism och engagemang, att minska, så det är en dödlig fara för att den ekonomiska reträtten kommer att växa över i en politisk reträtt. Därför måste vi skärpa disciplinen, utöka kontrollen uppifrån och öka centraliseringen. Den politiska demokratin måste inskränkas betydligt.”*

Dessutom fick denna analys tjäna som modell – vi skulle kunna säga rättfärdigande – för att ekonomiska liberaliseringar i allmänhet skulle åtföljas av politiska åtstramningar. Detta pågick under årtionden och gick rakt mot alla de liberala dogmatikernas prognoser och förutsägelser i väst.

I själva verket var analysen felaktig. Den ledde till katastrofala politiska slutsatser. Det är svårt att visa att hotet mot sovjetmakten från NEP-männen var värre än hotet från Koltjak och Wrangel. Det var ännu svårare att förklara hur en arbetarklass som inte deltog i de politiska besluten och alltmer begränsades till rollen som passivt stöd åt apparaten, skulle kunna vara mer förmögen att kämpa mot den ”grasserande” och ”underjordiska” kontrarevolutionen än en arbetarklass som ingrep på ett aktivt och medvetet sätt. Med tanke på de ekonomiska omständigheterna borde bolsjevikerna dessutom ha insett att den största faran inte var en borgerlig kontrarevolution utan att arbetarklassen alierades och passiviserades politiskt, vilket i sin tur skulle öppna dörren för en politisk kontrarevolution, för termidor. När det kommer till kritan beror revolutionens upp- och nedgångar på de samhälleliga styrkeförhållandena och inte på vad som händer i de två viktigaste politiska lägren. Under dessa förhållanden är det som händer inom arbetarklassen minst lika viktigt om inte viktigare än vad som sker inom borgarklassen och dess allierade.

Att under en period då arbetarklassen har enorma materiella svårigheter institutionalisera apparatens

makt och dess sätt att styra, att inskränka och sedan kväva arbetardemokratin, är detsamma som att bidra till en kraftig nedgång av arbetarklassens politiska aktivitet och försvaga den politiskt och därmed förändra styrkeförhållandena till dess nackdel. 1921 insåg inte Trotskij och Lenin detta. Ett år senare förstod de det. Men under tiden hade skadan redan skett (vi säger inte att den var oåterkallelig). Enpartiregimen förklarades för officiell. Fraktioner förbjöds i det enda partiet (en i det närmaste oundviklig konsekvens av principen om ett parti, eftersom en fraktion är ett potentiellt andra parti). Stalin blev generalsekreterare i det enda partiet. Samtidigt skedde en mycket snabb, grotesk tillväxt av partiapparaten – några få hundra heltidsanställda just efter oktoberrevolutionen men 15.000 i augusti 1922.

Deuschers bok har fördelen att visa hur radikal och avgörande denna svängning var. Det återspeglas inte i Broués bok. I sin **Den förrådade revolutionen** skrår dessutom inte Trotskij på orden. I en av de viktigaste självkritiker han gjorde under sitt politiska liv säger han så här:

Förbudet mot oppositionspartier förde med sig förbudet mot fraktioner. Förbudet mot fraktioner slutade med ett förbud mot att tänka annorlunda än de ofelbara ledarna. Partiets polistillverkade monolit resulterade i straffrihet för byråkratin, som blev en källa till allt slags övermod och korruption.³

Hur i hela världen kan en författare som Deutscher, som ägnar mer än ett kapitel i sin bok åt dessa mekanismer (och analysen av dessa har bekräftats av historien och upprepas idag av många personer i Sovjetunionen om än (hittills) inte av Broué) betecknas som en dold försvarare av Stalin? Självklart håller inte denna anklagelse.

Det finns ett annat resonemang som följer samma linjer: Lenin och Trotskij gjorde visserligen samma misstag i fråga om förbuden 1921, och Lenin nominerade faktiskt Stalin till posten som generalsekreterare, men Trotskij är ändå mer klandervärd genom sin antidemokratiska inställning i fackföreningsfrågan. I och med det öppnade han vägen för Stalin. Efter nederlaget för blocket mellan Trotskij och Bucharin i fackföreningsfrågan så innebar Stalins nya post att Trotskijs anhängare Preobrazjenskij, Krestinskij och Serebrjakov avsattes som partisekreterare.

Men vi bör nyansera domen över Trotskijs misstag i fackföreningsfrågan. Här lutar Broué åt att följa Deuschers ofullständiga ståndpunkt. Fackföreningsfrågan som diskuterades 1920 kan faktiskt inte begränsas till frågan om fackföreningarnas (relativa) oberoende från staten, eller i hur stor omfattning arbetarklassens handlingar var oberoende av industrins chefer (som blev mer och mer byråkratiska). I *denna fråga* hade Lenin rätt och Trotskij/Bucharin hade fel. Men fackföreningsfrågan handlade också om styresformen, frågan om "vem som styr".

I denna aspekt av fackföreningsfrågan försvarade Lenin principen att ledningen var de enda som skulle sköta det hela. Även om Trotskij/Bucharin inte klart reste frågan om självstyre (Arbetaroppositionen var för att fackföreningarna skulle styra, precis som det stod i det officiella parti-programmet) så gjorde de betydande utspel i denna riktning i dokument som varken Broué eller Deutscher tar hänsyn till, eller som båda är omedvetna om. Vi hänvisade till dem redan 1955.⁴

Så här i efterhand är det uppenbart att det inte gick att hindra byråkratiseringen bara genom att försvara fackföreningarnas oberoende från cheferna, som var åtskilda från den stora massan av producenter. Kampen mot byråkratin måste föras på minst tre fronter: försvara arbetarnas omedelbara ekonomiska intressen; socialistisk demokrati (arbetar- och sovjetdemokrati); och arbetarmakt på arbetsplatserna och inom ekonomin i sin helhet. På åtminstone denna sista punkt var Trotskij 1920 mer utvecklad än Lenin.

³ L Trotskij, **Den förrådade revolutionen**, på marxistarkiv.se, s 46.

⁴ E Germain, "Diskussionen om fackföreningsfrågan i bolsjevikpartiet 1920-21", i *Quatrième internationale*, nr 1 1955.

IV

Broués tvekan i den centrala frågan om ett politiskt flerpartisystem och vattendelaren år 1921 är särskilt förvånande eftersom en av förtjänsterna med hans bok är just hur han visar på kontinuiteten i Trotskijs tänkande och agerande som en orubblig försvarare av arbetarklassens egen aktivitet och självorganisering.

Efter 1905-1906 var Trotskij den förste som hade teorier om sovjetorganiseringen. Han förutsåg till och med att sovjeter skulle uppstå i hela Ryssland under nästa revolution. Lenin tog upp denna centrala tanke, som också kommer från Marx och Engels, först 1917 i sin bok **Stat och revolution**. Komintern drog allmänna slutsatser av denna tanke 1919-1920. Den gjordes till en allmän princip som kunde tillämpas på alla revolutioner med en övervägande proletär karaktär, över hela världen. Rosa Luxemburg, Gramsci och andra revolutionärt marxistiska tänkare vidareutvecklade detta begrepp 1918-1920. Så Trotskij hade redan 1906 gjort ett teoretiskt ”genombrott” med dessa tankar.

Genom att Trotskij var teoretisk och praktisk ledare för arbetarklassens självorganisering tvingades han förfina sin syn på den organiserade arbetarrörelsen, speciellt sedan splittringen mellan kommunister och socialdemokrater tagit fast form efter 1919-1920. Lenin hade slagit in på samma väg under sin kamp för enhetsfronten, till att börja med i **Vänsterismen – kommunismens barnsjukdom** och senare vid Kominterns tredje kongress. Trotskijs tydligare inriktning mot arbetarrörelsen ledde till uppfattningen om rörelsens organiska karaktär som en motsägelsefull helhet. Å ena sidan finns det politiska skillnader, konflikter och ibland ganska hårda stridigheter, och å den andra finns det en fortsatt reflex av klassolidaritet, gemensam kamp, aktionsenhet mot klassfienden och mot gemensamma faror, och för gemensamma intressen. Om detta är självklart ur ekonomisk synvinkel och helt och fullt rättfärdig linjen med en enda facklig massorganisation, så är det lika sant på politisk nivå.

Trotskijs analys av fascismen, hans definition av den avgörande roll som arbetarnas enhetsfront hade för att stoppa nazisterna i Tyskland, hans taktiska förslag och outtröttliga kampanj mot den dödliga fara som Hitlers maktövertagande skulle innebära för den tyska och internationella arbetarrörelsen, är bland de mest lysande bidrag som Trotskij har gjort till den revolutionära marxismen. Här uppvisar Broué en ingående kunskap om sitt ämne. Trotskijs skrifter om fascismen är ett oundgängligt komplement till den allmänna teorin om arbetarklassens självorganisering. Med hjälp av dem går det att förstå varför sovjeterna (arbetarråden) både är de mest effektiva och naturliga verktygen för en förenad kamp och det mest effektiva verktyget för arbetarklassen att utöva sin makt. I en av de hisnande insikter som regelbundet dyker upp i Trotskijs skrifter – Broué tycker inte om att kalla dem ”profetiska” som låter lite religiöst när det ju i själva verket handlar om att kombinera vetenskapliga analyser och instinktiva känslor – så förutsåg han flera år i förväg att sovjeterna i Spanien först skulle uppstå i form av en antifascistisk milis. Det var precis vad som hände 1936.

Det innebär givetvis inte att det orubbliga försvar av principen om arbetarnas självorganisering som är centralt för Trotskijs hela politiska arbete – med tragiskt undantag för 1921 – var helt utan svagheter. Broué skildrar i förbigående hur Trotskij, liksom Lenin, var allierad med Kautsky mot Rosa Luxemburg kring 1910, när den sistnämnda kämpade för den politiska masstrejken. Hennes seger skulle ha varit av största betydelse för den tyska arbetarrörelsens framtid och klasskampen i detta land. Frågan är nära knuten till frågan om arbetarnas egen aktivitet och självorganisering.

Historien bekräftar att arbetarnas ”genomsnittliga” klassmedvetande är nära förknippat med erfarenheter av konkret kamp och därmed de konkreta kampformer som de har genomlevt. Det skulle ha varit av värde om Broué hade betonat denna punkt mer.

Vi ska vara tacksamma för att Broué haft modet att åtminstone delvis lyfta på det tabu som fortfarande finns i våra led om den unge Trotskijs skrift **Våra politiska uppgifter**. Det är en väldigt ojämn bok, och ytterst orättvis mot Lenin. Men att som vissa författare gör hitta frön till stalinismen

och byråkratiseringen av partiet och sovjeterna i den, är att ge en vrångbild av hela den konkreta och komplicerade historiska process som gav upphov till stalinismen, och som sträckte sig över två decennier och omfattade tre revolutioner och kontrarevolutioner, miljontals mäns och kvinnors varierande aktivitet, skiftande styrkeförhållanden mellan enorma samhällskrafter och deras oundvikliga återverkningar på ledarna inklusive Lenin. Det är speciellt missriktat eftersom **Våra politiska uppgifter** är en krigsförklaring mot en sådan byråkratisering.

Det går knappast att förneka att Lenin 1905-1907 eller 1917-1919 rättade till några av de överdrivna formuleringarna i **Vad bör göras?** angående den radikala, centraliserande, ledande "jakobinska" roll som yrkesrevolutionärer skulle ha. Han hade onekligen böjt pinnen alltför långt åt ett håll, och böjde den snabbt tillbaka åt andra hållet när han, i synnerhet i **Förord till samlingsverket "Tolv år"**, bestämt krävde bredast möjliga tillämpning av demokratiska principer, att det var nödvändigt att välja ledare, att det behövdes offentliga, öppna diskussioner i ett lagligt och offentligt massparti. På en mer teoretisk nivå förklarade han:

I grunden berodde naturligtvis deras [yrkesrevolutionärernas parti] framgång på det faktum att arbetarklassen, vars bästa representanter byggde det socialdemokratiska partiet, p. g. a. objektiva ekonomiska skäl, äger en större kapacitet att organisera än någon annan klass i det kapitalistiska samhället. Utan detta förhållande skulle en organisation av professionella revolutionärer inte vara någonting annat än en leksak, ett äventyr, blott och bart en skylt. **Vad bör göras?** betonar detta upprepade gånger och påpekar att *den organisation den förordar är meningslös skiljd från dess förbindelse med den "genuina revolutionära klass som spontant reser sig till kamp"*.⁵

För oss är detta ett korrekt sätt att ställa frågan om förhållandet mellan förtruppsorganisationen (som en speciell uppgift att genomföra), massornas spontanitet och arbetarklassens självorganisering, även om Lenins ord "förbindelse med" borde ha utvecklats mer.

Men det är ändå så att **Våra politiska uppgifter** faktiskt uttrycker oro över och varnar för de risker som varje parti hotas av om en av sidorna hos denna teori, och i synnerhet tillämpningen av den demokratiska centralismen, utnyttjas på ett ensidigt sätt, speciellt när partiet utövar statsmakten och massornas egen aktivitet minskar. Broué har gjort rätt när han dragit fram detta i ljuset. Det var nödvändigt att häva tabut.

Vår slutsats är självklar. Det är bara möjligt med en verklig självorganisering av arbetarklassen, ett nätverk av sovjeter som omfattar hela arbetarklassen eller åtminstone dess stora flertal, på grundval av ett politiskt flerpartisystem.

Det beror inte bara på att arbetarklassen i praktiken följer olika partier och politiska strömningar. Att kväva eller förbjuda dem är inte samma sak som att inskränka borgarklassens eller imperialismens rättigheter och makt, utan är istället ett angrepp på de rättigheter som viktiga delar av arbetarklassen har och på deras politiska initiativ. Utan en fri politisk debatt och kamp kommer arbetarklassens politiska skolning och aktivitet snabbt att urarta. Först får man ett system med passivt svansande och sedan byråkratisk åtlydnad. Massornas medvetenhet och intelligens minskar. Till slut ersätts den levande arbetardemokratin av utbredd likgiltighet.

Den stora Rosa Luxemburg var, trots sitt lidelsefulla stöd till den ryska revolutionen och trots det faktum att hon inte hade kunskap om de speciella omständigheter som rådde under inbördeskriget som rasade 1918-1920, den första att inse detta problem. Från och med 1921 visade sig hennes varning (som hon hade utfärdat tre år tidigare, innan hon mördades brutalt) vara berättigad och den bekräftades tyvärr av de historiska erfarenheterna:

Men med det politiska livets undertryckande i hela landet måste också livet i sovjeterna allt mera förlamas. Utan allmänna val, ohämmad press- och församlingsfrihet, fri meningskamp,

5 Lenin, **Förord till samlingsverket "Tolv år"**, på marxistarkiv.se, s 5-6. Mandels kursivering.

utdör livet i varje offentlig institution, blir ett skenliv där byråkratin ensam förblir det aktiva elementet.⁶

V

Broués bok hjälper oss att besvara en fråga som ställs av Sovjetunionens historia under perioden 1923-1940, och som historiker och unga människor (för att inte nämna arbetarnas förtrupp) frågar (och kommer att fråga alltmer i detta land) – hur ska man förklara Stalins ständiga hat och de oförsönliga förföljelserna av Trotskij, hans familj och hans vänner?

Vi kan bortse från den rent psykologiska sidan av saken – personlig rivalitet, avundsjuka, missunn-samhet, en känsla av intellektuell underlägsenhet som gav en stark känsla av skuld och inneboende paranoia som slutligen utvecklades till en allmän och fruktansvärd förföljelsemani. Allt det är sant. Men det räcker absolut inte för att förklara hur en person med dessa kännetecken kunde uppvisa dem på ett i det närmaste obegränsat sätt i ett stort land som hade uppstått ur imponerande revolu-tionära erfarenheter, som inte bara hade befriat ekonomiska krafter utan också givit möjligheter för miljontals människor att befrias moraliskt och kulturellt.

Vi kommer närmare en vetenskaplig, sammanhängande förklaring om vi riktar in oss på de två huvudpersonernas politiska roll i detta drama, i egenskap av att på ett nästan renodlat sätt företräda de två motsatta samhällskrafternas – proletariats och byråkratins – intressen, traditioner och ”värderingar”.

Under lång tid delade en stor del av byråkratin Stalins hat. I varierande grad ansåg en stor del av arbetarnas förtrupp, och vid olika tidpunkt – och det är den stora tragedin – ansåg också nästan alla gammalbolsjeviker, inklusive de som till en början hade stött Stalin, att Trotskijs kamp mot byråkra-tin var i grunden riktig.

Vartefter den samlade makten utvecklades till en ”personlig makt” och termidor ledde till bonapar-tism och Stalins diktatur, så blev det alltmer oacceptabelt för den politiska kontrarevolutionens lakejer och talesmän att någonting eller någon som förkroppsligade oktoberrevolutionens program och ideal skulle överleva. Eftersom det var en *politisk* och inte samhällelig kontrarevolution kunde inte regimen helt och hållet kapa navelsträngen till Marx och Lenin, så den svepte in sig i den fruktansvärt deformerade mask som ”marxismen-leninismen” utgör. Den framställde sig som en legitim efterträdare till en tradition som den vanhelgade mer och mer för varje dag. Därför räckte det inte att bara kuva huvudpersonen som talade mot den: alla potentiella motståndare måste dömas till evig tystnad.

Bland dessa motståndare var det endast Trotskij som inte bara fördömde stalinismen, utan också med hjälp av den marxistiska traditionen gav en förklaring till den byråkratiska diktaturen. Detta gjorde oundvikligen att han blev regimen huvudfiende, eftersom hans skrifter undergrävde den inifrån, om än bara på ett teoretiskt sätt. Följaktligen motsvarar de systematiska förföljelserna, försöket att fullständigt radera ut minnet av Trotskij och hans teorier, en självförsvarsreflex och ett självrättfärdigande hos ett privilegierat skikt som bestod av hundratusentals individer. Stalin var bara den mest effektiva och skrupelfria utföraren av dessa brottsliga handlingar. Redan detta är en mer trovärdig förklaring.

Men denna förklaring räcker inte. Det ger alltför mycket ”heder” åt byråkratin i allmänhet och Stalin i synnerhet om vi framställer dem som besatta av teorier, program, fördömanden, kritiska analyser eller till och med behovet av självrättfärdigande eller att rättfärdiga sin identitet. Allt detta spelade en roll under förföljelserna av Trotskij, trotskismen och så småningom hela det bolsjevi-kiska partiet. Men fullt så enkelt är det inte.

⁶ Rosa Luxemburg, [Den ryska revolutionen](#), på marxistarkiv.se.

Det som gjorde Trotskij och bolsjevik-leninisterna inom oppositionen till Stalins och byråkratins samhällsfiende nummer ett var Lev Davidovitjs (Trotskijs) och hans kamraters orubbliga förmåga och vilja att översätta kritiken och fördömandet av Stalin, stalinismen och byråkratin till en *politisk aktivitet som riktade in sig på arbetarklassen*. De var revolutionärer som hade skolats och härdats av erfarenheter av verksamhet under den icke revolutionär perioden före 1905 och mellan 1907-1913, där de i grupper som var mindre än 1928 eller 1932 års opposition hade lärt sig att titta efter minsta tecken på ett återuppvaknande av arbetarklassens aktivitet. De hade lärt sig hur man skulle ingripa och plantera in sina tankar under de mest begränsade och måttfulla strider. De hade lärt sig konsten att organisera sig underjordiskt, att tålmodigt bygga upp banden om än till bara två oppositionella arbetare på en arbetsplats eller tre rebelliska studenter på ett universitet eller 200 arbetare som var indragna i protestaktioner eller en mindre strejk.

Stalin hade gått igenom samma skola och kände till samma tekniker, och han var besatt av tanken att det som Trotskij och bolsjevikerna hade lyckats göra mot tsaren, skulle de förr eller senare lyckas göra mot honom. Under vissa villkor kunde han göra kompromisser med vem som helst (se bara hur han tog itu med de upprepade vågorna av oppositionella som kapitulerade mellan 1928 och 1934). Men han kunde inte kompromissa med propagandister och agitatorer som riktade sig till arbetarklassen och ungdomen.

Han hade rätt, åtminstone ur långsiktig historisk synvinkel. Man behöver bara tänka på frågan – hur hade det gått för den ungerska revolutionen 1956, och vad hade hänt med Solidaritet, om det i dessa länder hade funnits en kärna av organiserade bolsjevik-leninister? Även om de bara hade varit ett tusental, och även utan en ”Trotskij”, så hade de inte bara kunnat representera och vara ett konkret exempel på den kommunistiska traditionen i dessa länder, utan de skulle också ha kunnat identifieras med varenda folklig protest och arbetarkrav under de senaste 10-15 åren. På detta sätt kan vi inse vilken skillnad Trotskijs och trotskismens liv eller död i Sovjetunionen utgjorde för den byråkratiska diktaturens chans att överleva. Stalins hat och förföljelser av Trotskij och trotskismen var alltså inte bara ett hat och förföljelser av ideologiska fiender. Det var ett hat och förföljelser som riktades mot de enda kommunister som skulle kunna hjälpa den sovjetiska arbetarklassen att undergräva och störta byråkratins privilegier och makt.

Det som Stalin och byråkratin hatade hos Trotskij är vad de ryska arbetarna och ungdomen kommer att beundra och efterlikna under de kommande åren: hans orubbliga försvar av arbetarnas politiska och materiella intressen; hans solidaritet med den antibyråkratiska kampen för socialistisk demokrati; hans enträgna kamp mot samhällelig ojämlikhet, mot privilegier, mot oinskränkt makt, mot orättvisor, för kvinnors, ungdomars och nationella minoriteters rättigheter mot diskriminering och förtryck.

På ett minutiöst sätt, månad för månad, år för år, hjälper Broué oss att återuppleva en av de mindre kända sidorna av Trotskijs liv som inspiratör och ledare för oppositionen efter hans uteslutning ur SUKP. Det är ett av de främsta bidragen i denna utomordentliga bok. Tack vare Broué personifieras denna imponerande politiska och organisatoriska kontinuitet inte uteslutande av Trotskij.

Det var inte bara Trotskij och hans son Sedov. Det fanns ett stort antal andra framstående aktivister som återigen får liv av Broué. Han ger dem ett namn och en identitet. De tillhör vårt sekels renaste hjältar och hjältinnor. De vek sig aldrig eller gav efter för det ”oundvikliga”. De tappade aldrig tron på att denna mardröm skulle ta slut. De dödades till sista person. Som ett ögonvittne sa: de föll som jättelika ekar, med en förbannelse mot Stalin och en paroll om sovjetmakt och världsrevolutionen på sina läppar. Vi är stolta över dem. I framtiden kommer Sovjetunionens alla arbetare att vara stolta över dem. Tack vare dem är vår strömning den enda som kan se det sovjetiska folket i ögonen utan skuld, skam eller komplex. Dessa hjältar räddade kommunismens ära och kontinuitet.

I sitt sista tal inför ”domarna” under den tredje Moskvarättegången sa den olycksalige Bucharin (kanske för att skyla över att han ångrade en del) att man måste vara en Trotskij för att föreslå och

göra allt det. Förvisso. Man måste vara Trotskij för att outtröttligt fortsätta kampen för den sovjetiska och internationella arbetarklassens befrielse mitt under Hitlers och Stalins terror, när det var midnatt under seklet. Tack vare Broués bok kommer tusentals samtida att förstå det bättre nu och inse att det inte alls var någon förlorad sak.

VI

Broués bok täcker ett halvt sekels världshistoria. Det är oundvikligt att han inte kunde täcka allt. Vi kan alla ha idéer om vad som skulle ha utvecklats mer, vad som kunde ha utelämnats och vad som inte kunde det.

Vi beklagar att Broué inte nämner Trotskijs roll som föregångare till en analys av den svarta minoriteten i USA.⁷ Vi beklagar också att han inte nämner det faktum att Trotskij var den enda marxist som 1938 förutspådde, att om det blev ett nytt världskrig så riskerade alla judar i Europa att utrotas fysiskt. Broué nämner heller inte stalinismens första större politiska nederlag, rättegången mot det spanska POUM, vars representanter först anklagades för samarbete med Franco – en avskyvärd lögn – men till sist dömdes för att ha försökt upprätta proletariets diktatur.

Vi är ledsna över att han efter att ha betonat kamrat Badovskijs roll för att fört in trotskistiska teorier i Polen på 1950-talet, inte nämner vår kamrat Petr Uhls roll. Han var den tjeckiska oppositionens mest respekterade person och angreps ständigt av byråkratin för sin trotskism och tillbringade sex år i ett stalinistiskt fängelse.

Vi är speciellt förvånade över hur Pierre Broué behandlar frågan om återupprättandet av Trotskij och den pågående kampanjen för det, inte bara bland journalister i väst som är på jakt efter ett scoop, utan bland viktiga strömningar inom den internationella arbetarrörelsen.

Vi har aldrig bett regeringarna i Sovjetunionen – byråkratins politiska företrädare – att återupprätta Trotskij politiskt. Vi anser inte att de har någon kunskap i denna fråga. Domen över Trotskijs politiska roll och hans teorier är en fråga för historien och det sovjetiska och internationella arbetande folket. Vi har aldrig betvivlat vilket deras utlåtande kommer att bli. Till sist kommer det att nå ända in i själva SUKP.

Å andra sidan har vi krävt att Trotskij ska återupprättas juridiskt, och vi måste fortsätta att göra det. Under den första Moskvarättegången anklagade åklagaren och domarna Trotskij och hans son Leon Sedov för fruktansvärda brott. I domen vid denna rättegång förklarades de skyldiga i sin frånvaro. Domarna vid de andra och tredje rättegångarna stadfäste domen. På grundval av detta förklarades Trotskij vara en ”folkets fiende” och hans skrifter förbjöds i Sovjetunionen.

Dessutom har Sovjetunionens högsta domstol högtidligt upphävt domarna vid de tre Moskvarättegångarna. Den har återupprättat de gamla bolsjeviker som dömdes på grundval av helt påhittade anklagelser. Ska man göra undantag för Leo Trotskij? Vad annat än en sovjetisk domstol kan återupprätta honom juridiskt idag?

Frågan existerar också på en mer direkt politisk nivå. Tusentals modiga män och kvinnor bedriver kampanjer i Sovjetunionen för att alla offren för Stalins utrensningar ska återupprättas juridiskt, inklusive Trotskij. Är det inte en grundläggande internationalistisk plikt för oss att stöda denna kamp? Broué har troligen redan ändrat åsikt om detta. Om han inte har gjort det så låt oss hoppas att

⁷ George Novack har helt riktigt betonat Trotskijs bidrag till utvecklingen av det marxistiska tänkandet, och för att ha klargjort en central del av revolutionärernas politiska uppgifter i USA (George Novack: ”Leon Trotsky’s Contribution to Marxism” i *Proletarian Politics*, Baroda/Indien 1980, nr ½). I samma artikel finns en kortfattad och överskådlig presentation av lagen om den ojämna och sammansatta utvecklingen som Trotskij var först med att formulera, och ett försvar av teorin om den permanenta revolutionen som grundar sig på denna lag. George Breitman utvecklade den marxistiska (trotskistiska) uppfattningen i frågan om de svarta i USA mer i detalj – Mandels anmärkning.

han snart gör det.

Men allt detta förändrar knappast vår övergripande bedömning av denna bok. Det är en viktig, en mycket viktig bok på grund av dess mål, den livfullhet den uttrycker, och den kunskap och de slutsatser den drar och vilka vi delar. Den är och kommer att förbli ett oundgängligt verktyg för att skola partimedlemmar och rekrytera sympatisörer. Vi kommer att få vänta länge innan det kommer något bättre, kanske tills alla arkiv i Sovjetunionen har öppnats, och kanske ett bra tag efter det.

[Ur Socialist Outlook nr 17, sommaren 1989. Översättning från engelska, Göran Källqvist.]